Περιγραφές του Αρχιπελάγους

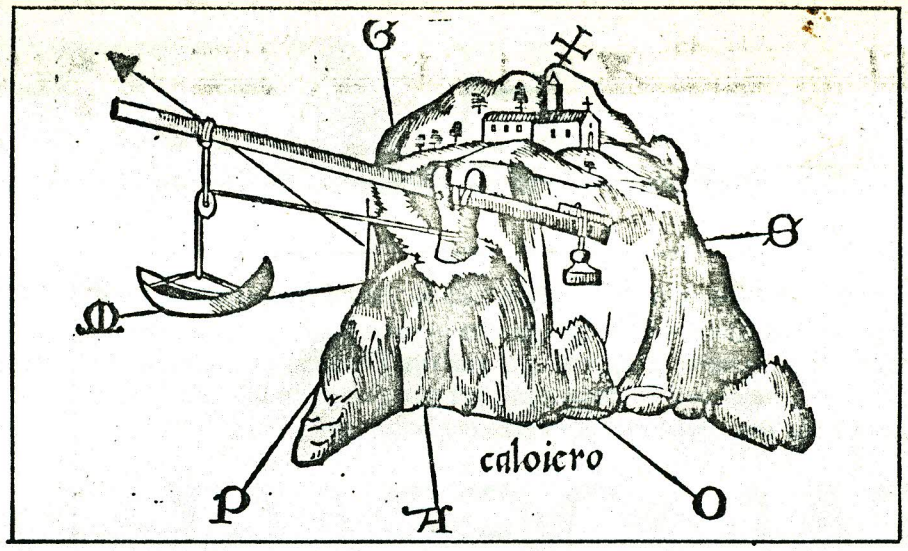

Ξυλογραφία του B. Bordone (1537) με τίτλο «Το νησί του καλόγερου», που παριστάνει ένα μοναστήρι του Άθω

Όσο κι αν ταξιδέψεις στο Αιγαίο, παντού είναι Ελλάδα

Της Ειρήνης Καμπερίδου

Οι «περιγραφές του Αρχιπελάγους» εμφανίζονται στην πρώιμη περίοδο των Νέων Χρόνων και αποτελούν ένα γραμματολογικό είδος. Οι περισσότερες έχουν τον τίτλο Chorographia dell' Archipelago, L' Archipelago con tutte le Isole, Description dew Islew de l' Arcipel κ.λπ.

Οι τίτλοι δείχνουν ότι οι «Περιγραφές» αυτές προέρχονται από Δυτικοευρωπαίους συγγραφείς και από μία μεγάλη ανάγκη για την γνώση του Αιγαίου! Αυτό συμβαίνει διότι λίγο πριν απ' αυτή την εποχή έχουν αρχίσει οι βαρβαρικές επιδρομές των Τούρκων εναντίον του Αιγαίου. Οι Έλληνες είναι απασχολημένοι μ' αυτόν τον κίνδυνο και έτσι η Δύση απομονώνεται από μια σοβαρή πηγή γνώσης όπως ήταν γι' αυτή το Ελληνικό Αιγαίο.

Κατά τις «περιγραφές» αυτές του Αιγαίου βλέπουμε ότι οι αναγνώστες στη Δύση ενδιαφέρονται για κάθε είδους πληροφορίες σχετικά με το Αιγαίο — γεωγραφικές, ιστορικές, πολιτιστικές, οικονομικές κ.λπ. πληροφορίες — ακόμα και για κάθε λεπτομέρεια, ακόμα και ανέκδοτα απ' τη ζωή των Ελλήνων στο Αιγαίο.

Αντιπροσωπευτικά ονόματα γι' αυτό το γραμματολογικό είδος είναι ονόματα όπως Christoforo Buondelmonti, Benedetto Bordone (1534), Marco Boschini (1658), Franceso Piacnza (1688), V.M. Coronelli (1687), Olfert Dapper (1703) κ.ά.

Το πρότυπο για τις περισσότερες απ' αυτές «Περιγραφές» του Αιγαίου είναι το έργο του Buondelmonti. Ο Buondelmonti ήταν ένας ιερομόναχος απ' τη Φλωρεντία, από αριστοκρατική οικογένεια, στις αρχές του 15ου αιώνα ο οποίος είχε κάνει σκοπό της ζωής του να περιηγηθεί τον ελληνικό νησιώτικο κόσμο του Αιγαίου, και αυτή την πείρα του να την δημοσιεύει. Το έργο του έγινε παραδειγματικό για μια ολόκληρη φιλολογία της εποχής με το όνομα «Περιγραφές του Αρχιπελάγους».

Οι «Περιγραφές» αυτές δεν έχουν το ίδιο επιστημονικό επίπεδο με τις ελληνικές, αποτελούν όμως, πολύ σημαντικές πηγές για το Αιγαίο των 15ου, 16ου, 17ου, 18ου αιώνων, διότι εκτός απ' τις περιγραφές, παρουσιάζουν ένα πλήθος χαρτών με μεγάλη αξία για την πολιτιστική γεωγραφία του Αιγαίου.

Οι «Περιγραφές» αυτές παίρνουν σαν κέντρο του Αιγαίου τη νήσο Δήλο. Τη Δήλο τη θεωρούν κέντρο ολόκληρου του νησιώτικου συστήματος. Απ' τη Δήλο μετρούν όλες τις αποστάσεις των νησιών. Μέ κέντρο τη Δήλο αναπτύσσουν την τοπογραφία και χωρογραφία του Αιγαίου. Ένα πάρα πολύ σημαντικό στοιχείο: κατά τους πρώτους γεωγράφους της Δύσης το κέντρο του Αιγαίου βρίσκεται στο κέντρο του ίδιου τού Αιγαίου. Το Αιγαίο αποτελεί αυτόνομο γεωγραφικό και πολιτιστικό κέντρο. Αυτή η μοντέρνα γεωγραφία συνεχίζει την αρχαία Ελληνική και Βυζαντινή παράδοση η οποία δεν θεωρεί το Αιγαίο, το οποίο είναι τυπικά ελληνικό, περιφερειακή περιοχή.

Αυτό είναι χαρακτηριστικό διότι οι «Περιγραφές» γνωρίζουν με κάθε λεπτομέρεια το Αιγαίο, τη διαδρομή των ακτών κάθε νησιού, τα αβαθή, τους κόλπους, τα βουνά, τις πηγές, τα ποτάμια, τα μοναστήρια, τις καλλιέργειες, τον πληθυσμό, το πολιτιστικό πρόσωπο του Αιγαίου.

Οι «Περιγραφές» αποδεικνύουν ότι το Αιγαίο είναι ένα ελληνικό Αρχιπέλαγος παρά τους πειρατές και τις καταστροφές εκ μέρους των Τούρκων. Οι Τούρκοι εμφανίζονται σαν παρείσακτοι «περιττοί» και χωρίς καμιά προσφορά κατακτητές.

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι «Περιγραφές» απ' την εποχή του Buondelmonti, μαζί με τις αναφορές για την οικονομική κατάσταση των νησιών, για τη γεωργία, το εμπόριο, την αλιεία, συχνά παρουσιάζουν την πρόταση «λόγω τουρκικού κινδύνου» τον οποίο εξισώνουν με τον «κίνδυνο απ' τους πειρατές».

Το τι ακριβώς εννοούν με αυτή την παρατήρηση οι «Περιγραφές» του Αρχιπελάγους φαίνεται με την ιστορία της νησίδας Calogero την οποία αναφέρουν με εικόνες και κείμενα σχεδόν όλες οι περιγραφές απ' τον Buondelmonti και μετά.

Με το όνομα Calogero αναφέρεται μια βραχονησίδα όχι μεταξύ Εύβοιας και Χίου, αλλά δυτικά της νήσου Νίσυρος. Η βραχονησίδα αυτή σήμερα ονομάζεται Κανδηλιούσα (Kandeliusa), το νησί με το μοναχικό κανδήλι.

Κατά τον Buondelmondi «μέχρι πρότινος» εμόναζαν εδώ στην νησίδα Calogero δύο Έλληνες καλόγηροι (μοναχοί ερημίτες). Κατ' άλλους τρεις (Bordone, Boschini, Piacenza). Αυτούς τους μοναχούς είχαν βάλει στόχο οι Τούρκοι. Οι Τούρκοι ήθελαν να τους εξοντώσουν. Οι μοναχοί όμως ήταν εφευρετικοί! Κατασκεύασαν από ξύλο ένα γερανό και όταν έβλεπαν τον τουρκικό κίνδυνο ανέβαζαν τη βάρκα τους επάνω και έτσι έκαναν τη βραχονησίδα τους απόρθητη. Στη νησίδα αυτή συνέχιζε να καίει το καντήλι τους μέσα στο εκκλησάκι τους, όπου συνέχιζε η ζωή, η πανάρχαια ελληνική παρουσία, η ορθογραφία του πολιτιστικού χάρτη του Αιγαίου.

Οι Τούρκοι δεν υποχωρούσαν. Κάποια μέρα τα κατάφεραν. Συνέλαβαν τους μοναχούς, τους έσφαξαν, έκαψαν το εκκλησάκι και τη βάρκα και άφησαν το νησάκι έρημο. Τυπική τουρκική δράση στο Αιγαίο. Στην Calogero παρουσιάστηκαν δύο ακόμα Νεομάρτυρες. Το νησάκι αυτό έγινε σύμβολο για τους δυτικούς γεωγράφους. Δεν υπάρχει καμία «Περιγραφή» που να μη το αναφέρει και να του αφιερώνει και μία εικόνα. (Εικόνα σελ. 55).

Το βραχονήσι Calogero έγινε ένα σύμβολο για τη Δύση, ελληνικής αντίστασης ενάντια στην τουρκική βαρβαρότητα. Την ιστορία της βραχονησίδας Calogero αναφέρουν όλοι, ο Buondelmonti (αρχές του 15ου αιώνα) μέχρι τον Marco Boschini (δεύτερο ήμισυ του 17ου αιώνα). Η δυτική γεωγραφία διέκρινε πολύ σωστά την πραγματικότητα του Αιγαίου, την βίαιη εξάπλωση της τουρκικής βαρβαρότητας και γι' αυτό καταβάλλει υπεράνθρωπες προσπάθειες, γιά την εποχή της, να κρατάει ενήμερη τη Δύση για το τί συμβαίνει στο Αιγαίο. (Απ' τη θέση αυτή θέλω να ευχαριστήσω τον καθηγητή Dr. Γιώργο Δ. Φαράντο για την καλωσύνη που είχε να θέσει στη διάθεσή μας χειρόγραφό του που αναφέρεται στο θέμα "Calogero").

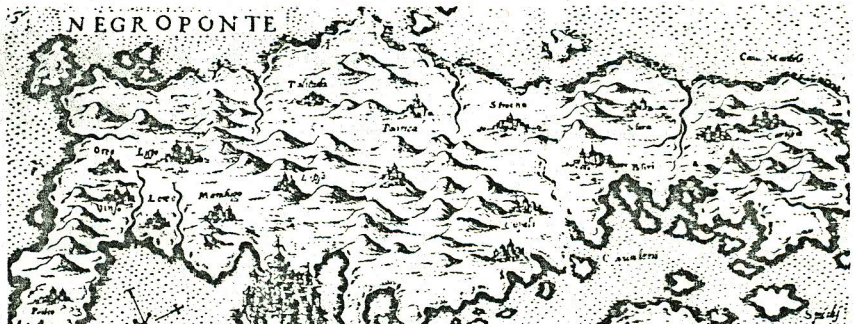

Χάρτης της Εύβοιας του G. Rosaccio (1598)

Τα Τοπωνύμια

Σοβαρό θέμα είναι τα Τοπωνύμια σ' αυτές τις Descrizioni del' Archipelago. Όχι μόνο τα ονόματα των νησιών, των περιοχών και πόλεων ή χωριών είναι και παραμένουν ελληνικά αλλά και τα τοπωνύμια συγκεκριμένων, μικρότερης ας πούμε σημασίας τοπογραφικών σημείων. Αυτό ισχύει απ' την εποχή του Buondelmondi και di Sonetti (1480) μέχρι την απελευθέρωση του Αιγαίου απ' τον τουρκικό ζυγό.

Η χαρτογραφία αυτών των «περιγραφών» πιστοποιεί το κείμενο. Δείχνει ότι όχι μόνο η πολιτιστική γεωγραφία του Αιγαίου αλλά και η φυσιογνωμία του Αιγαίου όπως ήταν απ' τα πανάρχαια χρόνια έτσι συνεχίστηκε και κατά την εποχή της πιο σκοτεινής περιόδου της ιστορίας του, δηλαδή της Τουρκοκρατίας.

Δεν υπάρχει γωνιά στο Αιγαίο, ακόμα και κατά την Τουρκοκρατία παρά τις καταστροφές, τις διώξεις, τις σφαγές, τις λεηλασίες απ' τους Τούρκους, η οποία να μην είναι γεμάτη απ' την ελληνική ιστορική παρουσία.

Οι Τούρκοι άφησαν στο Αιγαίο μόνο ένα μνημείο, ένα μνημείο μακάβριο και απάνθρωπο, το μνημείο μιας σκοτεινής βαρβαρότητας το οποίο φυσικά το θυμούνται οι ελεύθεροι λαοί μόνο για να τονίζουν τη σημασία του αγαθού της ελευθερίας.

«Ταξιδιωτικά ημερολόγια — πληθυσμός»

Για τον πληθυσμό του Αιγαίου κατά τους αιώνες στους οποίους αναφέρονται οι «Περιγραφές» έχουμε και «ταξιδιωτικά ημερολόγια» διαφόρων συγγραφέων που ταξίδεψαν στο Αιγαίο.

Μετά το 1480, ο R. Meschullam ben Menahim απ' την Volterra, στο ταξιδιωτικό του ημερολόγιο ενδιαφέρεται κυρίως για την παρουσία Ιουδαίων στο Αιγαίο, το ίδιο και ο Obadiah da Bertinoro στο τέλος του 15ου αιώνα, ο οποίος γνωρίζει ότι το 1480 κατά την πολιορκία της Ρόδου απ' τους Τούρκους «εκμηδενίστηκαν» (απ' τους Τούρκους) όλοι οι Ιουδαίοι της Ρόδου.

Κατά τα «ταξιδιωτικά ημερολόγια» του 16ου, 17ου, 18ου αιώνα έχουμε βέβαια εξωκισμούς ελληνικών πληθυσμών, απεγράπτη καταπίεση του ελληνικού στοιχείου το οποίο όμως αντιστέκεται στους Τούρκους με όλα τα μέσα. Δεν εκμηδενίζεται, αναδιοργανώνεται και τελικά τον 19ο αιώνα νικάει και απελευθερώνει το Αιγαίο. Για τη Λήμνο π.χ. ο Buondelmondi (1420) και ο Bordone (1534) αναφέρουν ότι το νησί είναι πλούσιο σε καλά λιμάνια, κάστρα και χωριά. Αυτό το πιστοποιεί και ο Boschini (1658) ο οποίος μιλάει για 75 ελληνικά χωριά καθώς και ο Lubenau (1588).

Τα ίδια μοναστήρια — μεγάλα ελληνικά πνευματικά κέντρα για την εποχή — τα οποία αναφέρει ο Buondelmondi, τα ίδια στις ίδιες θέσεις αναφέρονατι σ' όλες τις «Περιγραφές» και τα «ταξιδιωτικά ημερολόγια».

Κυρίαρχα μέσα στο Αιγαίο και κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας είναι κατά τις «Περιγραφές» τα δύο μοναστικά ελληνικά κέντρα του Άγιου Όρους και της Πάτμου. Η Ελληνική Ορθοδοξία κατά τη περίοδο της Τουρκοκρατίας, παρά την απεγράπτη καταπίεση απ' τους Τούρκους είναι πνευματικά και πολιτιστικά παντοδύναμη. Το Αιγαίο αυτή την εποχή είναι θάλασσα της Ελληνικής Ορθοδοξίας.

Chronica Minora

Παράλληλα προς τις «Περιγραφές» υπάρχουν τα «μικρά χρονικά», προσωπικές μαρτυρίες για πολιορκίες ελληνικών πόλεων, περιγραφές ιστορικών γεγονότων, στατιστικές, τοπονομαστικά, γεωγραφικές λίστες, μαρτυρίες ενός Έλληνα χριστιανού που σφαγιάζεται απ' τους Τούρκους κ.λπ.

Η Ελλάδα κατ' αυτή την περίοδο είναι η μόνη ευρωπαϊκή χώρα που έχει να επιδείξει Νεομάρτυρες, όλοι θύματα της τουρκικής βαρβαρότητας. Ίσως αυτά τα Chronica Minora είναι τα πιο ενδιαφέροντα κείμενα για την ιστορία του Αιγαίου κατά τους 16ο, 17ο, 18ο, 19ο αιώνες.

Πολλά απ' αυτά τα χρονικά βρίσκονται σαν χειρόγραφα (manuscript) σε διάφορες μεγάλες βιβλιοθήκες της Ελλάδας και της Ευρώπης.

Ενδιαφέρον στο νόημα αυτό παρουσιάζει π.χ. ένα χρονικό του E.A. Cicogna (1470) που περιγράφει το πως οι Τούρκοι κατάκτησαν την πρωτεύουσα της Εύβοιας Χαλκίδα.

Ακόμη όμως μεγαλύτερο ενδιαφέρον γι' αυτό το σημείο παρουσιάζει το έργο του Τούρκου PIRI REIS (1521) που αναφέρεται στην κατάκτηση του Αιγαίου.

Η παράγραφος του PIRI REIS που αναφέρεται στην κατάκτηση της Ρόδου είναι ένα απ' τα πιο σκοτεινά και βάρβαρα κείμενα της φιλολογίας του 16ου αιώνα.

Ποτέ άλλοτε δεν συνενώθηκαν ο κυνισμός και η βαρβαρότητα, ο φανατισμός και η πονηριά κατά ένα τόσο μακάβριο τρόπο όσο στο κείμενο αυτό.

Οι «Περιγραφές» του Αιγαίου δείχνουν ότι ο μόνος εγγυητής της ειρήνης, του πολιτισμού και της ελευθερίας στο Αιγαίο είναι ο μόνιμος πανάρχαιος λαός που ζει εδώ. Αυτό φαίνεται καλύτερα σε περιόδους που διαταράσσεται αυτή η ενότητα Ελλάδος και Αιγαίου.

Αυτό μας δείχνουν οι «Περιγραφές» των δυτικών γεωγράφων!!